

STM 1960

Tre svenska musikerbrev från mitten av 1500-talet

Av Gunnar Larsson

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

TRE SVENSKA MUSIKERBREV
FRÅN
MITTEN AV 1500-TALET

BLAND DE I RIKSARKIVET i Stockholm förvarade breven till Gustav Vasa och hans kanslitjänstemän finns förutom några tyska musikerbrev även tre svenska brev från lutenisten Bertil Larss(on). Dessa de sannolikt äldsta bevarade privatbreven av svensk musikerhand ger inblickar av kulturhistoriskt intresse i en ung svensk hovmusikers osäkra, fattiga och stundom äventyrliga tillvaro. Låt vara att det musikhistoriska utbytet av breven är skäligen magert; de vittnar dock om musikaliska bildningssträvanden hos en svensk musikstuderande — (vår kanske förste kungastipendiat!). Liksom »musicanten Johan Rohman» 165 år senare reser ut i Europa för att »perfectionera sig i musiquen» vill Bertil Larsson resa till Tyskland för att »lära vidare». Breven berättar om en renässansmusikers beroende av mecenater, om ogunst och ekonomiska trångmål under den första utomlandsresan. De vittnar indirekt också om hur det rika borgerliga musiklivet i Artushof och gillen i en av östersjöområdets östra hansestäder förmår locka ett par musiker från det svenska hovet, som trots kungens eget — med åren visserligen dalande — musikintresse och ett icke föraktligt svenskt hovkapell dock kanske upplevdes som isolerat, provinsieilt och fattigt på musikaliskt stimulerande kontakter.

Första gången vi möter Bertil Larssons namn är år 1540 då han i räkenskaperna kallas »Cornelius dräng». Året innan hade lutenisten Cornelius Hoffman från Danzig, som var anställd vid svenska hovet sedan 1536 i ett förnyat beställningsbrev förbundet sig att även ta Bertil Larsson som elev: »Han skall och forpflichtig vara flitigen och efter then rette kunst, ath läre then dreng både på luthe och harpe som wij till honom satte haffue.»¹ Bertil Larssons studier hos Cornelius Hoffman kan ha varat högst fyra år. I juni 1544 är Cornelius Hoffman åter hemma i Danzig och skriver därifrån ett brev till sekreteraren vid kansliets tyska avdelning i Stockholm Klemeth Hansson, i vilket han med rörande omsorg ber Klemeth Hansson hjälpa den faderlöse pojken »... was belangen ist die Verheissung von wegen meins Jungen, Bar-

¹ T. Norlind, Kungl. Hovkapellets historia 1526—1926, Stockholm 1926, s. 16. Måhända föreställer ett av de ofta reproducerade träsnitten ur Olaus Magni Historia de gentibus septentrionalibus 1555 (se t. ex. Norlind s. 5.) några av de här nämnda musikererna. Bland musikererna på bilden finns nämligen både en lutenist och en »harpe-slagare».

thelmeus, wellent dz selbig in kein vergessen stellen, und zu bequemer Zeytt bey der Königl. Mag. vorderen helffen...»² År 1547 utfärdades ett pass (riksreg. 1547. fol 173 b) på Bertil Larsson för en utlandsresa, dock — vid inskrivningen i reg. — utan närmare angivet resmål.

Han bör då också ha utrustats med reskassa. Av det första brevet framgår att han egentligen skulle ha rest till Jören van Lynnenbårg för att studera lutspelet. I detta brev får vi också förklaringen till att han i stället begav sig till Reval (Reffle):

8 octobr. 547

Stormechtigeste Förste och Herre, Her Gustaff med Gudhs nådhe. Sweriges, gotes och wendes etc koning, myn aller nadigeste herre.

Nadhe och fredh geffwe Eder nadz koninglige Magistats tenn Ewige Gudh genom Jhesum Christum war Herre etc. Aller nadigeste Herre, Eder nadz koninglige Magistath, min aller nadigeste Herre är iag ödmiukelig och underdanlig betackande för alth thet godha Eder n. K. m. megh fatigh faderlöss dräng bewist haffwe, hvilkit Eder nadz ten Ewige Gudh lona som allt forma.

Allernadigeste Herre, hvilkit jagh sport haffwer ath Eder nadz koninglige Magistath skulle megh wara ogönstigh för then skuldh at jagh icke drogh tüll Jören van Lynnenbårg, hvilkit jag Eder n. k. m. odmiukelig tülkenne will giffwa, ath när så som iagh hade fååth förloff aff Eder n. k. m., huilkit megh underwist bleff at Jören van Lynnenbårg war dödh och tå radde Hieronimus och andra megh tüll ath jag skulle drage med honom hitt i Lifflandh och goffwe megh såå för ath i Tysklandh är man krüg och örlig och dýre tüdth. Ther fore foor jagh med Hieronimus hit, huilkit jagh Eder nadz koninglige Magistath för Gudz skull bedhia will ath icke taga megh fatigh dreng tüll någon wrede eller ogýnst. Jagh will näst Gudz hielp meg geffwe i tysklandh hvar jagh kan sporia en godh mestare och lära någeth ther jagh kan wara Eder nadz och Eder nadz koninglige Magistates barn tüll tienst med. Widare aller nadigeste herre will Eder nadz konunglige Magistath meg en liten underhall senda jagh will eder nådzh skrivande tüllkenne geffwe, ehwar jagh är, hward för tiend eller anslag the emoth eder n. k. m. handla och bruka. Såå hafwer jagh påå tenne tüdth inthet besýnnerlig tilkene geua, utan her går för et rýckte ath kongen i Dannemarch haffuer församladth en hel hop med folk och will draga in i Sverige. Doch med kesarens hielp är här och mången skelm och bösswickt, som gerne sågeth. Så gar her och för eth rýckte ath de rýsse baivrar [=bojarer] är dragna tüll Eder nades k. m. och wille haffua Finland. Doch igenom andra herrar och förstars tülskyndan, går och för wisse tiend ath ther är en ädel man aff Liffland och en bårgare i från Riga och en bårgare ifrån Sund [=Stralsund] hoss ed. n. k. m. och willie röffwa her in uppå Reffle, huilkit the her i Reffle ären ther med icke wel tüll friss. Så gefwer iagh eder n. k. m. tillkenne, att Eder n k magistats sýsterson grewe Jost [?] dödh war bliffwin i fengslir. Item såå geffwer jagh eder n. k. m. tülkenne ath ten Iören

Peder, som lop aff landet är her i Reffle med hustru och barn och brukar sin onýtt mun påå Eders n. k. m. och uppå rýcket, huilkit her månge finns som bruka derass skelmiske mun påå Eder n. k. m. och uppå riket. Doch är her mongen from man, som är Hans Skep och andra, at når så som te fåå höra Eder n k m förtal och lýng-acktige bachdantery, tåå äre the Eder n k m förswar och betackande eder n k m för allt goth.

Inthet mer haffwer iagh eder n k m tilkenne geffwa paa tüdth, utan min ödmiukelig bön tüll Eder nådz koninglige Magistat ath icke wille taga myn dickningh [=försvinnande] tüll onda, tÿ om mytt förstandh bether wore wille jag gerne brukat, huilkit doch allt för ringe är i slich matto och haffwer jag icke eller wist huru te eder n k m tillskriffwa plega. Her med Eder n k m ten ewige Gudh genom Jhesum Christuz Liffalland etc. Skriffwit i Reffle ten 8 october anno 1547

Bertil Larss
lutenist

Vid det svenska hovet förekommer vid denna tid två lutenister med namnet Hieronymus (Jeronimus eller Jörgen). Båda förekommer i räkenskaperna sedan 1532 och kallas där »store och lille Jeronymus».³ De benämns också *italienske lutenister* och hade vardera en årsinkomst på 50 mark. Släktskapsförhållandet emellan dem är ovisst, ehuru T. Norlind antar att det rör sig om far och son. Om detta är riktigt, så är det sannolikast »Lille Hieronymus» som lockade Bertil Larsson till Reval. Även Hieronymus skriver till Gustav Vasa från Reval. Av hans brev, som också ventilerar penningbekymmer, framgår hans efternamn: Hofman. Han skriver på tyska och kan förmodas vara släkt även med Cornelius Hoffman, Att även den store Hieronymus varit verksam i Danzig torde framgå av följande notis från 1533 ur en av Schwarzhäupter-sällskapet s. k. Brüderbücher: »1533 sprachen zwei Brüder über die Kunst des Lauteschlagens. Der eine machte sich heischig sie bald zu erlernen, wenn er in einem Jahre die Motette, die in dem Buche des Lautenschlägers Jeronimus verzeichnet stehe, nach der Tabulatur auf der Laute schlagen könnte, so solte er für 1 Horn gulden 100 wieder erhalten.»⁴ 1540 omnämns åter en Hieronymus i Danzig i stadens tjänst som lutenist, vilket alltså skulle kunna innebära att Hieronymus (den store) under Cornelius vistelse i Sverige ånyo skulle befunnit sig i Danzig.⁵ Han är sedan åter igen tillbaka i Stockholm, där han ända till 1578 i räkenskaperna omnämns som »Jören, gammal lutenist och sekreterare».⁶

³ Norlind, T., a. a. s. 270.

⁴ Paul Simson, Der Artushof in Danzig, Danzig 1900.

⁵ Hermann Rauschnig, Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig, Danzig 1931, s. 21.

⁶ I Krakow som var Polens dåtida musikcentrum och särskilt besöktes av italienska musiker förekom under denna tid i hovkapellet två lutenister vid namn Hieronymus. Som »cithareda regius» omnämns en Hieronimus 1529 (se A. Sowinski, Les musiciens

² Riksarkivet: Brevsamlingen till kansliets tjänstemän.

Mester Jören i Lüneburg är så vitt jag kunnat finna ej omnämnd i musikhistorisk litteratur. Han är dock sannolikt identisk med den »weitberühmte Lüneburger Lautenspieler Georg Stehn», som omnämns i Wilhelm Reineckes Geschichte der Stadt Lüneburg (1933), II, s. 197. Enligt Reinecke är Georg Stehn begravnen framför högaltaret i Marienkirche i Lüneburg och har där 1571 fått en av Lucas Lossius — den berömde Lüneburg-kantorn — författad gravskrift, som ger uttryck åt övertygelsen »dass Er, der die Menschen entzückte, seine lieblichen Lieder nun vor Gottes Throne zum Besten geben dürfe». Att Georg Stehn skulle ha avlidit redan före 1547 förefaller otroligt. Det är antagligen ett falskt rykte; såvida vi inte skall betrakta uppgiften i Bertil Larssons brev som en nödlögn. Bertil Larssons försök att återvinna Gustav Vasas gunst genom att utförligt orientera om det politiska skvallret i Reval och där sannolikt från de tysk-hanseatiska borgarnas centrala mötesplats — Schwarzhauptersällskapets fest- och dryckeslokal — gör kanske inte ett helt sympatiskt intryck. Man bör dock komma ihåg att Gustav Vasa ständigt uppmanade alla studerande som skickades utomlands att skicka honom nyhetsbrev. Flera av de rykten som Bertil Larsson förde vidare kände Gustav Vasa redan till från andra brevskrivare. Även de två följande breven till Klemeth Hansson innehåller rykten och nyheter; deras viktigaste syfte är dock att vädja om ett underhåll för att kunna fullfölja Tysklandsresan, samt att be om Klemeth Hanssons hjälp i en invecklad vadhållningstvist.

1548 17/3

Myn ödmiukelig helsen nu och altüdth tüllförene. Kere godhe och frome Klemet skall eder wetterlighit wara ath jag må wel. Gudh unne megh thet samma i sanning altüdt aff eder fåå höra och spörja.

Kere frome Klemeth tackar jagh eder storligen for alth gåth som i megh beuist haffwer. Geffwe gudh ath jag then dagh må leffua ath jagh med eder förskylla kan. Tå löna eder Euige gudh. Kere frome Klemet är myn ödmiukelig bön tüll eder ath j willen megh behielpeligh wara ath Hans Flecksten är megh 10 dalar skylligh, som jag med honom wedess, huilkit wadh såå skede ath om Jheronimuss luthenist droge utaff landet för Micaelis, tå skulle Flecksten megh geua the 10 dalar oppå skelmskellen. Men hwad han inte hadhe dragit utaff landhet för Micaelis thå skulle Jheronimus honom haffua gewith de 10 dalar påå myne wegna. The Iheronimus lutenist rehte handen for megh, når jagh drogh aff landet at han wille geffue Flecksten samma tie dalar, huad han icke hade komith aff landeth

Polonais etc., 1857). Även 1556 nämns en »citharedus» Hieronimus i räkenskaperna (se A. Chybinski, *Slownik muzykow w Krakow*, 1948/1949). Dessa musiker kan vara identiska med de två Hieronymus i Stockholm. Den antagliga stratigrafien för H. den store skulle i så fall kunna rekonstrueras: Italien—Krakow—Danzig—Stockholm. För H. den lille: Italien—Krakow—Danzig—Stockholm—Reval—Krakow.

och Flecksten will megh icke en pening skicka. Såå will jagh tala Iheronimus tül, huilkit han megh så luffuade, ath jagh honom tül tala skulle huadh jagh icke myn betalning aff honom finge.

Therefore är Jheronimussez och min ödmiukelige bön, ath om han icke wille betala megh, ath i wellen honom sin behållning[?] i kammare förhalla at jagh doch myn betalning måtte fåå. Ty kere Klemeth jag will gerne draga i Tysklandh och lära widare och komma så i landet igen och thiena konig. magistath, myn aller nadigste herre etc. Inthet mer på tenne tüdth utan Eders kere hustru och alle godhe wener then euge gudh befolandes.

datho Reffel 17 mars anno 1548

Bertil meuss⁷

lutenist, eder gerne till willie kere gode frome Klemeth skriffuer megh en swar, jag will gerne eder ödmiuk thienare wara, huar jag kan.

22 junÿ 548

Min ödmiukelig helsen nu och altüdth tilförene sent med warom hera Chresto Jhesu etc. Kere gode och frome Chlemet skall eder wettherligit wara ath jag må wel. Gudh unne megh thet samma aff eder fåå höra och sporia.

Kere godhe och frome Chlemeth så geffuer jag eder tülkenne ath then förrådher Lares Finnsk, som haffuer warit i kongl. Mag. kanselü är kommen her tül Reffle och drogh heden och tül danske, huilkit han på kong. m. sin onÿttthe mun bruchte som en skelm och wiste oss thet passeborth, som han sig sielff påå kong. mag. wegna skriffuit haffuer och andra kong. mag. pethzer [=sigill], en eller 8 och Her Erich Flemings pethzer och alla the ridherskafft pethzer och leth her göra et pethzer eller fyre, som och ridherskafft tülkom och sade att han wille skriffua utur kong. mag. och riderskapets mun och wilh köpa utur abbetheketh therpentin och thrÿckia kong. mag. pethzer och är nu dragin hen tüll danska och will först aff kämäth et hundra dalar eller fyra på kong. mag. wegna taga, huilkit jag samma breff sith haffuer och lesit och kong. mag. petzger sath ther för. Hwarför kere Klemet är eder radheligit ath I geffue koningen tilkenne ath kong. mag. lether hastick hen skriffua för än som han kong mag mer skadha gör, tÿ han gaff tilkenne ath effther som han all leglighet weth i kong. mag. kanselÿ, så wil han dragha hen tüll grewen van Bÿren och wil honom all leghlighet tilkene geffua hwadh kong. mag. opsat [?] och sadhe her ath kong mag skulle wille om en tunne gull ath han aff landhet icke hade kometh, effther thet han all leglighet wet. Widare geffuer jag eder tilkene ath her sender jagh edher kong mag pethzer, som jagh och geronimusses hustru hemlich fran honom tage, ath han haffuer nu icke eth pethzer aff kong. mag som löss äro utan ridderskaff pethzer och passeborth och andra breff, som han pa kong. mag. wegna skriffuit haffuer och hadhe han och kongl mag eghen hand uth skriffuit som hans nådh peger under sin bekenilse skrifua. Vidare kere frome

⁷ I Riksarkivets förteckning över brev kanslitjänstemännen har genom missförstånd Bertil Larssons efternamn uppfattats som Meuss! (Underskriften bör naturligtvis läsas samman Bertilmeuss; jfr Barthelmeus).

Klemet är mÿn ödmiukeligh böñ tül eder om de 10 dal. som Flecksten megh skyllig är ath i willen megh samma dalar förskaffa. Jag will eder gerne dragha hen i Tysklandh och försökia megh och lära naghet. Är och mÿn ödmiukeligh böñ ath i willen megh behielpelig wara för kong. mag. att han wille megh en lithen underhall sende. Jag wil hans nads kong mag gerne tillkenne geffua hwadh för tiendhe eller wesende the haffua emoth hans nådhz kong. mag. Widare kere Klemet så sender Geronimusses hustru eder eth hundert skullen. Hon lether bedjua, at i icke wille försmå lithet. Oppa en annan thüdh will betrath. Her med eder och eder kere hustru och alla våra wenner then ewige gudh befallande
dato Refel 22 junü anno 1548.

Bertil Lares
Luthenist

Om Bertil Larssons vidare öden slutligen är endast bekant att han 1557—1563 förekommer i räkenskaperna för hertig Johans kapell i Åbo.⁸

Gunnar Larsson

⁸ T. Haapanen, Finlands musikhistoria, Tammerfors 1956, s. 19.